

Tekst: Marita Eskes

Hoe je als begeleider stuurt op goed leesonderwijs

Leren lezen doen we samen

Goed leren lezen is nodig om in de huidige maatschappij mee te kunnen draaien. Het is de taak van elke school om een doorlopende leeslijn vast te stellen met ambitieuze doelen en kraakheldere leesinstructies. Welke rol is er bij het leesonderwijs weggelegd voor de (intern) begeleider?

Leerlingen goed leren lezen is een gezamenlijke taak van alle professionals in de basisschool. Natuurlijk is het de leraar, als vakman of -vrouw voor de klas, die het de leerlingen werkelijk leert. Maar om ervoor te zorgen dat niet elke leraar in de school iets anders doet of op geheel eigen wijze het leesonderwijs invult, zijn er ook professionals nodig die samen met het team werken aan een goede doorlopende lijn en deze ook bewaken. Of je nu intern begeleider bent, beeldbegeleider of een andere begeleidende rol vervult: iedereen doet ertoe! Leerlingen leren lezen doen we vooral sámen.

Het gaat niet vanzelf

Leren lezen is een *biologisch secundair proces*: er is, net als bij het leren schrijven, rekenen of fietsen, een rol-

model nodig dat het de leerlingen leert (Hirsch, 2020). Dit is anders bij *biologisch primaire processen*: denk aan het leren kruipen, brabbelen en praten. Deze komen meer vanzelf op gang. Simpel gezegd noemen we 'leren lezen' ook wel een culturele vaardigheid en 'leren praten' een natuurlijke vaardigheid (Ashman, 2018). Het is van belang dat de (intern) begeleider deze inzichten, samen met de schoolleider, de taal/leescoördinator of expert-leraar, breed deelt met anderen in de school. Niet omdat ze direct leiden tot betere leesresultaten, wel omdat er dan een gezamenlijk startpunt is: het besef dat het leren lezen niet vanzelf op gang komt. Dit betekent: niet afwachten tot een leerling zelf aan geeft te willen leren lezen, maar een bewust aanbod neerzetten. En dit aanbod intensiveren voor leerlingen

die dat nodig hebben (Fisher & Frey, 2020). Want ja, er zijn verschillen: waar de ene leerling snel ‘wegfietst’ na een heldere uitleg, heeft de ander meer oefening en herhaling nodig. Als begeleider kun je de leraar hierbij helpen. Bespreek bijvoorbeeld: Wat doe je in de basis met je groep? En wat doe je met leerlingen die wat meer nodig hebben om ervoor te zorgen dat ook zij geletterd de basisschool verlaten?

Doelen stellen

Waar je wieg staat, is (mede)bepalend voor je onderwijskansen. In het onderwijs hebben we geregeld lagere verwachtingen van leerlingen van wie hun ouders een lagere sociaal-economische status hebben. Terwijl we juist (extra) in deze leerlingen moeten investeren om te zorgen dat elke leerling leert lezen. Want dat kán. Start dan ook met een gezamenlijke visie op het leesonderwijs. Hoge verwachtingen zijn daarbij essentieel.

Natuurlijk is het ook van belang om concrete doelen te stellen. We kunnen daarbij onderscheid maken tussen schooldoelen, groepsdoelen of leerlingdoelen (zie de voorbeelden in figuur 2). Deze moeten helder zijn voor iedereen in het team. Hier heb je als (intern) begeleider wederom een belangrijke rol. Stel – samen met de schoolleider, de werkgroep taal/lezen én het team – ambitieuze doelen op en zorg dat je deze goed kent. Zo kun je met leraren in gesprek gaan om te monitoren of zij op koers liggen met hun groep of dat er mogelijk (andere) interventies nodig zijn. Je kunt dit bijvoorbeeld tijdens een groepsbespreking aan de orde stellen, of wanneer je een les hebt geobserveerd en in het nagesprek aandacht hebt voor de leesopbrengsten in de klas.

Het is niet op elke school gebruikelijk om over opbrengsten te praten. Toch is het aan te raden om dat te doen. Hierbij hoeft niet alleen te worden gedacht aan de leesopbrengsten. Ook observaties, lessen en

Voorbeeld van schooldoelen	<ul style="list-style-type: none"> • 100 procent behaalt ten minste AVI E6 aan het einde van groep 8. • 90 procent of meer behaalt AVI PLUS aan het einde van groep 8.
Voorbeeld van groepsdoelen	<ul style="list-style-type: none"> • 90 procent of meer behaalt AVI E4 aan het einde van groep 4. • 85 procent of meer behaalt een score I, II of III op de DMT aan het einde van groep 4. • Indien AVI niet behaald is, dan is dit ten minste wel behaald op aspect ‘correct lezen’.
Voorbeeld van leerlingdoelen	<ul style="list-style-type: none"> • Voor elke leerling wordt gestreefd naar het groepsdoel. • Elke leerling gaat elk onderwijsjaar ten minste één jaar vooruit in leesontwikkeling. Bij een achterstand wordt gestreefd naar meer, om zo dicht mogelijk bij het groepsniveau te komen.

Figuur 2: Voorbeeld van school-, groeps- en leerlingdoelen.

gesprekken met leraren doen ertoe. Scholen die op professionele wijze samenwerken met elkaar, planmatig hun onderwijs evalueren en waar nodig bijstellen, behalen betere onderwijsresultaten dan scholen die dit niet doen (Eskes, 2020).

Kraakheldere instructies

Het bezoeken van leeslessen maakt deel uit van professioneel samenwerken. Je doet dit om een beeld te krijgen van hoe de kring- en leeslessen doorgaans zijn opgebouwd in de school en of hier een lijn in te ontdekken valt.

Wanneer je als begeleider de leesles bezoekt, waar let je dan op? Ten eerste: op de instructie, de brandstof voor het leren (Schmeier, 2016). Kijk of de leraar een rolmodel is en hoe hij zijn leerlingen meeneemt in hoe je iets aanpakt (Fisher & Frey, 2020; Schmeier, 2020). Dat kan zijn een aspect van het fonemisch bewustzijn of het leren van een letter in een kringles in groep 1-2 (Eskes, 2020). Maar ook het aanleren van de elementaire leeshandeling in groep 3 of het lezen van nieuwe woordmoeilijkheden tot aan groep 6 (zoals woorden met een trema, bijvoorbeeld poëzie, of Engelse leenwoorden). Verder let je in je lesobservaties in elk leerjaar ook op het vloeiend lezen, met teksten die uitdagend zijn, rijk aan taal en passen bij wat leerlingen in dat jaar aankunnen.

Er zijn meer aspecten om op te letten tijdens leeslessen. Worden leerlingen geactiveerd om tijdens het begeleid inoefenen mee te doen? Vindt oefening plaats op woord- en tekstniveau? Zit er vaart in de les, maken

Figuur 1: Natuurlijke vaardigheden versus culturele vaardigheden (Bron: Eskes, 2020. Illustratie: Ruud Bijman.)

leerlingen veel leeskilometers, krijgen zij feedback? Dit soort zaken maken een les effectief (Eskes, 2020). Een effectieve leraar laat leerlingen meedoen, nadat hij iets heeft voorgedaan (Kirschner, 2018). Zie het voorbeeld in het kader hierna.

De leraar als rolmodel

In een les over het analyseren van woorden in groep 1-2 doet de leraar voor hoe hij sok en trui in klanken verdeelt (s-o-k en t-r-ui). Daarna doen leerlingen met een hakgebaar met de leraar mee: samen verdelen zij de woorden jas, broek en kast. Daarna krijgen leerlingen per tweetal nog enkele afbeeldingen van kledingstukken. Samen proberen ze de woorden te hakken en leggen ze de juiste hoeveelheid blokjes bij de afbeelding. Na het 'hakken' van jas liggen er dus drie blokjes bij die afbeelding, bij broek liggen er vier. Dit voorbeeld laat de stappen 'ik doe het voor', 'we doen het samen' en 'jullie doen het samen' zien. Deze stappen, die erg effectief zijn, vormen het hart van een instructie. Tot slot volgt de stap 'je doet het zelf'.

Natuurlijk zien die stappen er in een groep 3, 5 of 8 anders uit. Maar het gaat om het principe: instructie is er voor alle groepen. Je bent nooit te jong om via instructie, van een volwassen rolmodel, te leren!

Gesprekken over leesonderwijs

Naar aanleiding van lesbezoeken die je als begeleider aflegt, volgen er gesprekken. Deze zijn waardevol: je kunt de leraar een spiegel voorhouden en hem helpen om zich bewust te worden van bepaald leraargedrag. Niet alleen om te willen veranderen wat beter kan, maar ook om een leraar bewust te maken van welke zaken er juist krachtig, sterk en effectief zijn. Denk bijvoorbeeld aan de instructie, de organisatie en effectieve leertijd. Leraren krijgen deze feedback lang niet altijd en die is wel nodig om bewust bekwaam te handelen. Bovendien is de kans groter dat een leraar

effectieve zaken blijft inzetten als hij hoort dat deze bijdragen aan de kwaliteit van de leesles.

In de gesprekken kunnen jullie verder bespreken welke leesvormen nog meer worden ingezet náást de technische leeslessen (zoals stillezen, duo-lezen, als klas gezamenlijk een boek lezen). Ook kun je als (intern) begeleider de voortgang van de leerlingen aan de orde stellen.

Wanneer je zicht hebt op hoe leraren hun kring- en leeslessen vormgeven en je hier met regelmaat over in gesprek gaat, kun je waardevolle dingen met deze informatie doen. Te denken valt aan:

- borgen hoe kring- en leeslessen schoolbreed worden gegeven;
- leraren gericht bij collega's laten kijken, omdat je weet wat hun sterke punten zijn;
- samen verder professionaliseren, omdat je weet waar de school 'staat'. Dit doe je door bijvoorbeeld:
 - samen artikelen te lezen en deze te bespreken;
 - samen leesopbrengsten te bekijken en doelen te (her)formuleren;
 - samen de overdracht tussen verschillende groepen te bespreken;
 - een (in- of externe) expert uit te nodigen om de teamontwikkeling te begeleiden enzovoort.

Elk team kan andere ontwikkelpunten hebben. Het is van belang dat hier open over gesproken kan worden én dat gesprekken over het leesonderwijs met regelmaat op de agenda staan. Het gaat dan om gesprekken tussen (intern) begeleider en leraar en ook om gesprekken van de (intern) begeleider met verschillende onderwijskundig leiders in de school, onder wie de schoolleider. Maar ook teambreed is het van belang het leesonderwijs met regelmaat onder de loep te nemen.

Het is de kunst om te weten welke leesgereedschappen goed, beter of vaker werken dan andere

Meerdere wegen leiden naar Rome

Er is niet één manier die het beste werkt als het gaat om het verzorgen van goed leesonderwijs. Wel zijn er zaken waarvan we weten dat ze een grote impact hebben op het leren lezen (Van der Leij, 2020). Dát zijn de dingen die je als begeleider op school graag waarneemt. Het is de kunst om te weten welke leesgereedschappen goed, beter of vaker werken dan andere. Zo kun je deze als schoolteam bewust in je onderwijs verwerken. Er zijn scholen die van groep 3 tot en met 8 met een methode voor technisch lezen

werken; er zijn ook scholen die in hogere groepen bewust zonder methode werken, omdat ze zelf hun doelen scherp hebben en vooral uitdagende teksten (die tevens aansluiten bij de zaakvakken) met hun leerlingen lezen. Het één is niet per se beter dan het ander: het gaat om de uitvoering. Misschien heeft de school mét leesmethode wel veel houvast hieraan en werken leraren daarnaast met andere rijke teksten die kennis en leesbegrip bevorderen. De school zonder technische leesmethode in de hogere groepen combineert voorgenoemde zaken (dus technisch lezen, rijke teksten en kennis) misschien wel en zorgt dat instructie niet uit het oog verloren wordt.

Het gaat erom dat je het als team eens wordt over welke gereedschappen je over het algemeen terug wilt zien in het handelen van de leraar, dat de leraar bewust effectieve elementen in het handelen verwerkt en er met elkaar voldoende tijd voor het lezen wordt gereserveerd. Bovendien kun je, door leerlingen planmatig in hun ontwikkeling te volgen, het onderwijs evalueren en, waar nodig, bijstellen.

Er is één belangrijk uitgangspunt: alle leerlingen leren lezen

Een geletterde toekomst

Samengevat gaat het bij goed leesonderwijs dus om hoge verwachtingen, een heldere visie, ambitieuze doelen, duidelijke leesinstructies, een goed rolmodel. Ook is het cruciaal dat leerlingen állemaal actief zijn tijdens de kring- of leesles en dat zij feedback krijgen. Tot slot zijn een rijk aanbod aan teksten, praten over leesopbrengsten, en, waar nodig, extra interventies voor leerlingen die meer kilometers moeten maken om de vaardigheid te leren van belang. Daar kun je dus allemaal op sturen als begeleider. Met één belangrijk uitgangspunt: alle leerlingen leren lezen en ze zo een eerlijke kans geven op een geletterde toekomst.

Marita Eskes

Marita Eskes, senior onderwijsadviseur bij Expertis Onderwijsadviseurs, schreef het Onderwijsboek van het Jaar 2020: 'Technisch lezen in een doorlopende lijn' (Pica). Hiervoor werkte zij onder andere als leraar, leescoördinator én remedial teacher. Nu begeleidt zij scholen bij het verbeteren van hun taal- en leesonderwijs. Haar streven: leerlingen aan het lezen krijgen én werken aan gelijke kansen in het onderwijs! Twitter: @maritaeskes

Tip van de redactie! Lees ook het artikel 'Dyslexie: leesstoornis of onderwijsprobleem?' van Anna Bosman en Evelyn Kroesbergen (maart 2020). Je vindt het in de materialenbank op lbb.nl.

Literatuur

- Ashman, G. (2018). *The truth about teaching. An evidence-informed guide for new Teachers*. SAGE Publications.
- Eskes, M. (2020). *Technisch lezen in een doorlopende lijn: een praktisch handboek voor de basisschool*. Pica.
- Fisher, D., & Frey, N. (2020). *Show & tell: a video column / Direct instruction in early reading*. ASCD. Learn. Teach. Lead. <http://www.ascd.org/publications/educational-leadership/nov20/vol78/num03/Direct-Instruction-in-Early-Reading.aspx>.
- Hirsch, E. D. (2020). *How to educate a citizen: The power of shared knowledge to unify a nation*. Harper-Collins Publishers.
- Kirschner, P. (2018, 20 februari). *Iedereen haat directe instructie*. Didactief. <https://didactiefonline.nl/blog/paul-kirschner/iedereen-haat-directe-instructie>.
- Schmeier, M. (2016, 7 november). *Brandstof voor het leren*. Pica. <https://www.uitgeverijpica.nl/blogs/101-blog/463-brandstof-voor-het-leren>.
- Schmeier, M. (2020). *Expliciete Directe Instructie 2.0: Tips en technieken voor een goede les*. Pica.
- Van der Leij, A. (2020, 22 februari). *Leesplezier stimuleren is zinloos als de technische leesvaardigheid niet op orde is*. Komenskypost. <https://komenskypost.nl/?p=5484>

De hoofdtaak van het basisonderwijs: basisvaardigheden aanleren

Marita Eskes schreef *Technisch lezen in een doorlopende lijn*. Een praktisch handboek voor de basisschool. Dit voorjaar ontving ze hiervoor namens de LBBO de prijs voor het Onderwijsboek van het Jaar 2020: een beker, bos bloemen en niet op de laatste plaats de eer. Lidy Peters overhandigde de prijs en interviewde haar.

Laten we het eens niet over je boek hebben. Kun jij je herinneren dat je hebt leren lezen?

'Zeker! Ik weet nog goed dat ik naar groep 3 ging. Spannend, maar ik had er zin in en hoge verwachtingen van: nu ga ik leren lezen! Ik weet ook nog hoe die leraar dat deed. Met een oude versie van *Veilig Leren Lezen*, die begon met boom-roos-vis. Dat waren de eerste letters die ik leerde: b-oo-m. Om veel te oefenen lazen we veel "Botjes": kartonnen boekjes met verhaaltjes voor beginnende lezers. Leesmeters maken!'

Wat was het eerste echte leesboek waar je herinneringen aan hebt?

'Toen ik wat ouder was, ging ik met mijn moeder veel naar de bieb. Ik heb héél veel series gelezen, zoals die van *Floortje* en van *Chantal en Inge*. De leraar van groep 5 las *Spijt* voor van Carry Slee. Heftig, want in dat boek pleegt iemand zelfmoord. We spraken over dat boek en ik wilde het zelf lezen. Die leraar las met zoveel passie voor, ook veel klassiekers, zij was een wandelende boekenkast.'

Groeide je op in een taalrijke omgeving?

'Voorlezen, bibliotheekbezoek, dat was iets vanzelfsprekends thuis. Mijn ouders lazen de krant, die zag ik elke dag op tafel liggen. Mijn vader nam daar uitgebreid de tijd voor. Hij stond eerder op om de krant te kunnen lezen, voordat hij naar zijn werk ging, en nog steeds! Voor mij is de krant echt een ontspanningsmoment: lekker lezen met een kop koffie erbij.'

Op Twitter ontstond een discussie naar aanleiding van de uitspraak, ik weet niet meer van wie: 'Leraren die niet van lezen houden, zouden niet voor de klas moeten staan.'

'Ik gun elk kind dat het liefde voor lezen en boeken ontwikkelt. Maar als ik kijk naar de hoofdtaak van het basisonderwijs, dan vind ik dat we de basisvaardigheden moeten aanleren. Dat betekent dat elk kind functioneel geletterd de basisschool verlaat. Vanuit die schoolse situatie gezien: je kunt niet afdwingen dat lezen iemands hobby wordt. Ook niet dat iemand in zijn vrije tijd elke dag leest. Ik kan wel zorgen dat de vaardigheid wordt aangeleerd. Dat er wordt voorgelezen, dat kinderen in aanraking komen met verschillende soorten boeken: ik vind het belangrijk dat je weet wat er te kiezen valt.

Maar toch: de eerste taak van de leraar is dat je weet hoe je het leren lezen onderwijst. Ik zie weleens leraren die een prachtige boekenkast in de klas hebben en veel voorlezen, maar *geen* goede leesinstructie geven. Dus ik vind het een gewaagde uitspraak. Lezen is onderdeel van je professionele houding, maar als het niet je hobby is, wil dat niet zeggen dat je je beroep niet kunt uitoefenen.'

Lidy Peters is redactielid van 'Beter Begeleiden'